

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNNOVATİV İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

İxtisas: 5308:01 – “Ümumi iqtisadiyyat”

Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri

İddacı: **Yusif Ariz oğlu Ağayev**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2023

Dissertasiya işi Azərbaycan Kooperasiya Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
İsa Hüseyn oğlu Aliyev

Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, dosent
Səbinə İzzət qızı Vəliyeva

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nəriman Bəhram oğlu Böyükkişi

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Pərviz Səməd oğlu Həsənov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.46 Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin Birgə dissertasiya şurası.

Birgə Dissertasiya şurasının
sədri:

AMEA-nın həqiqi üzvü,
iqtisad elmləri doktoru, professor
Ziyad Əliabbas oğlu Səmədzadə

Birgə Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent
Samirə Yaşar qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

iqtisad elmləri doktoru,
professor
Məhərrəm Cəlal oğlu Hüseynov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan Respublikasının müasir və perspektiv iqtisadi inkişafı artıq ənənəvi yanaşma tərzini dəyişməkdədir. Xüsusilə də qeyri-neft sektorunun inkişafına olan yanaşmalar daha önəmliliyi ilə diqqət mərkəzinə çəkilməkdədir. Azərbaycanın 44 günlük zəfər qələbəsi də bu sektorun yeni inkişaf istiqamətlərini əsaslı şəkildə konkretləşdirir. Müvafiq sektorun inkişafına olan baxışların vacib istiqamətlərindən biri onun innovativ əsaslar üzərində qurulması və iqtisadiyyatın aparıcı qüvvəsinə çevrilməsi ilə əlaqələndirilir. Son on ilin nəticələri göstərir ki, ölkəmizdə sosial-iqtisadi inkişafa olan diqqət artırılmaqla, bu sahələrdə önəmli islahatlar həyata keçirilir. Belə müsbət inkişaf artıq beynəlxalq səviyyədə də yüksək qiymətləndirilməkdədir. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası”nda iqtisadiyyatın və qeyri-neft sektorunun inkişafına müasir baxışlar irəli sürülür. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafının müasir tələblər üzrə təşkilı vacıblılıyi əsas olaraq götürülür. Qeyri-neft sektorunun inkişafına diqqətin artırılması və onun dəstəklənməsi ilə bağlı müddəalar həm də “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə, “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə, “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə və digər belə sənədlərdə öz əhəmiyyətliyi ilə ifadə olunur. Belə baxış tərzı həm də “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” və “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda da geniş çararlılığı ilə irəli sürülür.

Bütün bu və digər mühüm hüquqi və strateji sənədlərdə bir önəmli məqam daha aydınlılığı ilə müşahidə olunur. Belə ki, bu yanaşma tərzlərində qeyri-neft sektorunun inkişafının innovativlik amillər üzərində formalaşması xüsusilə önə çəkilir. Ölkə başçısının “Azərbaycan Respublikasında innovativ inkişaf sahəsində

koordinasiyanın təmin edilməsi haqqında” olan Sərəncamı bu vacib məqamın əsas təsdiqi kimi qəbul olunmalıdır.

İnnovasiyalı inkişaf ilə bağlı nəzəri və praktik tədqiqatlar öz müxtəlif yanaşma tərziləri ilə diqqəti cəlb edir. Xüsusilə də innovativ inkişaf, innovasiya fəaliyyəti və onun konkret bir iqtisadiyyat sahəsi üzrə tədqiqi də öz fərqliliyi ilə nəzərə çarpmaqdadır. İnnovasiyalı fəaliyyət və inovativ inkişaf ilə bağlı ilkin araşdırmalar klassik iqtisadçıların əsərlərində öz əksini tapıb. Belə ki, A.Smit, F.Kene, K.Marks və digərləri dövrü baxımından bu mövzuya elmi-texniki tərəqqi və onun nəticələrindən istifadə kontekstində daha çox diqqət yetirmişlər. Qərb iqtisadçılarından isə bu sahədə dərin araşdırmaları ilə M.Porter, İ.Şumpeter, F.Kotlerin tədqiqatları diqqəti cəlb etməkdədir. Onlar innovasiya fəaliyyəti və onun iqtisadi-ictimai həyatda geniş tətbiqi üzrə daha geniş tədqiqatlar aparmışlar. Rus iqtisadçılarından da innovasiya və innovativ inkişaf yönümlü tədqiqatları əhəmiyyət kəsb edir. Əsasən də N.D.Kondratev, N.İ.Antipina, E.A.Baklıkova, V.P.Barançev, L.R.Batukova, D.B.Qribanov, O.Q.Qoliçenko, Q.Q.Eleçkix, K.A.Zadumkin, Y.B.Kravçuk, Y.Y.Kovalev, V.N.Makoev, D.M.Şadiveva və digərlərinin apardığı araşdırmalar önəm kəsb edir. Onların tədqiqatlarında daha çox son əsrdə bu sahədəki inkişaf prosesləri və onların iqtisadi baxımdan faydaları nəzəri və praktik baxımdan dəyərləndirilir. Azərbaycan alimlərindən A.F.Musayev, Ə.X.Nuriyev, İ.M.Abbasov, T.N.Əliyev, Ş.T.Əliyev, B.X.Ataşov, E.A.Quliyev, M.C.Hüseynov, İ.H.Aliyev, Y.Ə.Məmmədov, M.Ə.Abdalova və digərlərinin tədqiqatlarında innovativ inkişafın mahiyyətinə müasir yanaşmalar irəli sürülür və onun iqtisadiyyat və regional inkişaf problemləri üzrə araşdırmalar əsas diqqət mərkəzində saxlanılır.

İnnovativ fəaliyyət və inkişaf sahəsində aparılan bütün bu kimi tədqiqatlar öz mühüm əhəmiyyətliliyi ilə qəbul olunmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı bir mühüm məsələyə xüsusi ilə diqqət yetirilməsi vacib hesab olunur. Bu da son dövrlərdə dünyada və ölkədə baş verən proseslər fonunda innovativ inkişafa daha başqa səpgidən yanaşılması ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun ölkə üçün əsas aparıcı sahəyə çevrilməsi və onun bilavasitə innovativ inkişaf üzrə müasir tələblərə uyğun inkişafının təmin olunması öz aktuallığı ilə çıxış etməkdədir.

Bu sektorun inkişafının sürətləndirilməsi və bunun məhz innovativ inkişaf əsasında həyata keçirilməsi bu sahədə daha konkret və dərin nəzəri-parktik araşdırmaların aparılmasını ön plana çəkməkdədir. Dissertasiya işinin aktuallığı və aparılması da bütün bu kimi mühüm müddəalar əsas götürülərək, müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı - Azərbaycan Respublikasının qeyri-neft sektoru və onun innovativ inkişaf fəaliyyəti ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunda innovativ inkişaf üzrə müasir vəziyyət, onun tədqiqi və inkişafı, bu sahədə əməli təkliflərin irəli sürülməsi dissertasiya işinin əsas predmeti kimi müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi – ölkədə qeyri-neft sektourunun innovativ inkişaf səviyyəsini qiymətləndirmək, bu sahənin inkişafı ilə bağlı nəzəri və praktik baxımdan əhəmiyyət kəsb edən təklif və tövsiyələri irəli sürməkdir. Dissertasiya işinin məqsədinə nail olunması ilə bağlı müvafiq vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- İqtisadiyyatın innovativ inkişafının nəzəri əsaslarının tədqiq olunması;
- İnnovasiyalı iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi;
- İnnovativ inkişaf sahəsində müasir təcrübəsinin dəyərləndirilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafı üçün yaradılan mühitin araşdırılması;
- Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun müasir inkişaf səviyyəsinin təhlil edilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işinin hazırlanmasında statistik, analitik, müqayisəli və sistemli təhlil və qiymətləndirmə, məntiqi araşdırma və digər metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqat işinin əsas informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat, Maliyyə Nazirliklərinin və digər müvafiq dövlət orqanlarının, Mərkəzi Bankın hesabat məlumatları, beynəlxalq maliyyə institutlarının informasiyaları təşkil edir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- İqtisadiyyatın innovativ inkişafının əsasları klassik və müasir baxışları özündə ehtiva etməkdədir.
- İnnovasiyalı iqtisadiyyatın inkişafı dövrü mərhələlər baxımından fərqliliyi ilə nəzərə çarpır.
- İnnovativ inkişaf ilə bağlı təcürbə bu sahədə ölkə, ərazi və mühit baxımından zidiyyətlərin olmasını göstərir.
- Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi öz vacibliyi ilə çıxış edir.
- Qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf səviyyəsi bu sahədə daha dərin islahatların keçirilməsini zəruriləşdirir.
- İnnovativ inkişaf ilə bağlı strategiyanın hazırlanması zərurəti yaranmışdır.
- Müasir dövrün tələbləri əsas götürülməklə innovativ inkişaf siyasəti hazırlanmalıdır.
- Ölkənin qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi zəruridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi - əsasən onunla bağlıdır ki, tədqiqat nəticəsində qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafının sürətlənməsini təmin edəcək baxışlar ifadə edilmiş, bu sahənin inkişafı ilə bağlı təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Dissertasiya işinin başlıca elmi yenilikləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- İnnovativ inkişaf strategiyasının hazırlanması ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür. Bu strategiyanın dövrülülüyü (müddətləri) və mərhələləri, onun həyata keçirilməsi üzrə məqsəd və vəzifələr, burada öz əksini tapmalı olan hədəflər müəyyən edilmişdir.
- İnnovativ inkişafın stimullaşdırılması ilə bağlı tətbiq olunmalı mexanizmlər və həyata keçirilməli tədbirlər müəyyən edilmişdir.
- Müasir tələblər nəzərə alınmaqla innovativ inkişaf siyasətinin hazırlanma əsasları, onun məqsəd və vəzifələri, hədəf istiqamətləri irəli sürülmüşdür.
- İnnovativ inkişafın əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Belə istiqamətlər kimi əsasən dövlət-subyekt və elm-təhsil sisteminin müasir əməkdaşlıq formaları, innovativ inkişaf inkişaf modelinə keçid üzrə həyata keçirilməli olan əsas tədbirlər təklif edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində aparılan təhlil və qiymətləndirmələr, tədqiqat üzrə əldə olunan nəticələr ölkədə qeyri-neft sektorunun müasir inkişaf istiqamətlərinin müəyyən olunmasına, bu sahələrin innovativ inkişafının yüksəldilməsinə geniş imkanlar yaradır. Tədqiqatın nəticələri ölkədə qeyri-neft sektoruna daxil olan sahə və subyektlərin fəaliyyətinin müasir tələblər üzrə təkmilləşdirilməsinə, onların innovativ fəallığının artırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Dissertasiya işinin materiallarından ölkədə innovativ inkişafın sürətləndirilməsi və bu baxımdan əlverişli mühitin formalaşdırılması ilə bağlı hüquqi-normativ sənədlərin hazırlanmasında, həmçinin müvafiq istiqamətli tədris-metodik vəsaitlərin tərtibində istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Müəllif tərəfindən dissertasiya işi ilə bağlı Azərbaycanda və xaricdə təşkil olunan 3 elmi-praktik konfransda materiallar dərc etdirilmişdir: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Elmi-Tədqiqat və Statistik İnnovasiyalar Mərkəzi, “İqtisadi və statistik tədqiqatlarda innovasiyaların tətbiqi” Elmi-Praktiki Konfransın materialları (Bakı, 22.11.2019. s. 66-71); Belorusiya Kopperasiya İttifaqı Təhsil Müəssisəsi, Belorusiya Kopperasiya İstehlak Ticarət İqtisadiyyat Universiteti, “Cəmiyyətin dövlətin və istehlak kopperasiyasının iqtisadi-hüquqi inkişaf perspektivləri adlı beynəlxalq konfras”ın materialları (Qomel, 31 mart, 2021. c 81-84) və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi “Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XXIII Respublika Elmi-Praktik Konfrans”ının materialları (Bakı, 2019. s. 234-236). Dissertasiya işinin əsas nəticələri ilə bağlı ölkədə və xaricdə 6 elmi məqalə nəşr edilmişdir: Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Kooperasiya elmi-praktiki jurnal (№3 (54)-2019. s.100-105); AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı (2020, №4. s.71-76); Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Kooperasiya elmi-praktiki jurnal (№4 (63)-2021. s.91-100); AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı (2021, №1. s.150-158); İqtisadi Elmlər Jurnalı (Moskva 2021. № 11 (204). c.194-198); AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı (2021, № 4. s.209-217).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı: Azərbaycan Kooperasiya Universiteti.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiyanın məntiqi əsasları tədqiqatın predmetinə, obyektinə, məqsəd və vəzifələrinə görə müəyyən olunmuşdur. Dissertasiya işinin struktur tərkibi girişdən, üç fəsildən, doqquz paragrafdan, əldə olunan nəticələrdən, istifadə olunan mənbə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın I fəslı 76700, II fəslı 68800, III fəslı 68200 işarədən ibarət olmaqla, dissertasiya işi ümumilikdə 236600 işarədən ibarətdir. Dissertasiya işi 167 səhifədən ibarət olmaqla, işin məntiq və mahiyyətinə görə 5 şəkil, 3 cədvəl, 22 qrafik tərtib edilmişdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları səciyyələndirilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar şərh edilmiş, işin elmi yenilikləri, nəzəri-praktiki əhəmiyyəti və aprobeasiyası öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin **“Qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafı və onun əsasları” adlanan birinci fəslində** iqtisadiyyatın innovativ inkişafının nəzəri əsasları araşdırılır, innovasiyalı iqtisadiyyat və onun xüsusiyyətləri dəyrləndirilir və innovativ inkişaf sahəsində müasir təcrübənin tədqiqinə əsas üstünlük verilir. İnnovativ inkişafın mahiyyətinə olan baxışlar fərqli olsa da, lakin onlar müasir dövrdə daha genişliyi ilə təqdim olunur. Belə baxışlar özlüyündə iqtisadi inkişafın nəzəri əsasları ilə də bağlı olub, həm də onun əsas prinsip və müddəaları ilə birgə çıxış edir. Digər tərəfdən, istər iqtisadi, istərsə də sosial mahiyyət baxımından innovativ inkişaf keyfiyyət dəyişikliyi və texnoloji tərəqqini özündə etiva edir. Bəzi iqtisadçılar innovativ inkişafda - iqtisadi inkişafın keyfiyyət amillərinə xüsusi diqqət yetirir.¹ Milli innovasiya sisteminin təşəkkülü və onun iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi amili ilə bağlılığı kimi fikirlər də müşahidə edilir. Belə yanaşmalarda vahid ölkə iqtisadiyyatı müstəvisində innovativ

---

¹ Шинкевич, М.В. Методология институционализации устойчивого инновационного развития хозяйственных систем. Дис.докт. эконом. наук / М.В. Шинкевич. – Казань, 2011. – 422 с. s. 34.

tərəqqiyə olan münasibət ifadə olunur.² Bu kimi baxışlar innovasiya yönümlü inkişafın geniş mahiyyəti haqqında fikir yürütməyə əsas verir. İ.Şumpter və N.D.Kondratevin tədqiqatlarında innovativ inkişaf amili *“cəmiyyətin və iqtisadi sistemin elmi-texniki tərəqqisi kimi daha çox əsaslandırılır”*³. Onlar həm də ona müəssisə və məhsul istehsalı məqamlarından da diqqət yetirirlər.⁴ M.Porter *“innovasiyanı (təkmilləşməni) məhsulun və ya istehsal prosesinin əsaslı şəkildə dəyişməsi, yeni marketing yanaşması əsasında onların bazarlara çıxışının genişlənməsi kimi irəli sürür”*.⁵ İnnovativ inkişafa olan belə konseptual baxışlar həm nəzəri, həm də praktik nöqteyi-nəzərindən hazırda da müasirliyi və tətbiq əhəmiyyətliliyi ilə çıxış edir. Klassik iqtisadçılardan A.Smit və D.Riarkdo təkamül prosesinin iqtisadi inkişaf üçün mühüm rol oynadığını göstərir, onun verə biləcəyi töhvələri əsaslandırırırlar⁶.

Müasir elmi baxışlarda qlobal, regional və ölkələr səviyyəsində innovativ inkişaf öyrənilir, onların kəmiyyət və keyfiyyət tərəflərinin qiymətləndirilməsinə xüsusi həssaslıqla yanaşılır. Azərbaycan iqtisadçılarının innovativ inkişafa baxışları daha çox müasirliyi ilə müşahidə edilməkdədir. A.Muradov innovativ inkişaf ilə bilik iqtisadiyyatı arasında olan dərin bağlılığı daha çox qabardır⁷.

---

²Казаков, В.В. К структурной характеристике национальной инновационной системы. - М: Менеджмент и бизнес-администрирование. - 2013. - № 4. - с. 188.

³ Кондратьев, Н. Д.: Кризисы и прогнозы в свете теории длинных волн. Взгляд из современности. - М.: «Учитель», 2017. - 384 с. http://www.inecon.org/docs/2017/Kondratjev_book_20170924-28.pdf. Шумпетер, И. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / И.Шумпетер. - Москва, Издательство: Эксмо, - 2007, - 864. с. с. 56.

⁴Мезенцева, О.Е. Развитие высокотехнологического производства в мире и России. / О.Е. Мезенцева // Фундаментальные исследования. – 2015. – №7. – С. 176-181.

⁵ Портер, М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран /М.Пореук – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с. С.123.

⁶ Кравчук Ю.Б. Основы экономической теории. Харьков: ХНУВД, 2014. 341 с. http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/378/osnovy_ekonomicheskoy_teorii_uchebnoe_po.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

⁷ İS(S)İ – 2015 İqtisadiyyatın liberallıq potensialı. AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı: Elm və Bilik nəşriyyatı, 2017. 236 s.

[http://economics.com.az/images/fotos/Kitablar/İS\(S\)İ_2015_kitab.pdf](http://economics.com.az/images/fotos/Kitablar/İS(S)İ_2015_kitab.pdf)

T.Əliyevin bu sahədəki tədqiqatları bu sahədə öz əhəmiyyətliliyi ilə nəzərə çarpır.⁸ A.Musayevin tədqiqatlarında innovativ inkişaf və elmi-texniki tərəqqi ilə vergi yükü arasında olan münasibətlərin tədqiqi daha qabarıq çıxış edir⁹. İnnovativ inkişaf ilə bağlı tədqiqatlarda kifayət qədər təkamül meyilləri müşahidə olunur. Bu tədqiqatlarda bir növ müəssisə, ölkə müstəvisində olan məqamlar daha qabarıq şəkildədir. Dərinləşməkdə olan iqtisadi proseslər və qlobal inkişaf meyilləri innovativ inkişafa daha geniş müstəvidə baxılmasını zəruriləşdirir.

Müasir texnologiyaların və elektron vasitələrin geniş inkişaf etdiyi postindustrial regionlar artıq fərqli ölkələrdə təşəkkül tapmaqdadır. Buna bariz nümunə kimi, ABŞ-in Silikon vadisini və ya Sinqapuru göstərmək mümkündür. Bununla yanaşı başqa bir mühit və şərait də öz mövcudluğu ilə müşahidə olunur. İnnovativ inkişafın yüksək olduğu region və ölkələrin qonşuluğunda zəif inkişaf durumunda olan dövlət və ərazilər də vardır. Göstərmək lazımdır ki, Hanan (Haiti), Çinin bir sıra bölgələri inkişaf səviyyə və durumuna görə ən çirklili, natəmiz ərazilər sırasına daxildir.¹⁰ Təbii bütün bunlar qlobal bir dünyanın iki fərqli qütbləri sayılır və bu da danılmaz bir fakt kimi özünü göstərməkdədir. Dünyada innovativ inkişafın sürətləndiyi bir şəraitdə çox saylı problemlər artıq məkan qütbləşməsinin əsas səbəblərindən birinə çevrilir. Mövcud vəziyyət ölkələrin iqtisadi və innovativ inkişafı arasında dərin fərqlər yaratmaqdadır. Ələxsus da qlobal rəqabətin artması, hakimiyyət uğrunda çəkişmələrin ciddiləşməsi, mənfəətin yüksəldilməsi, rifahın yaxşılaşdırılması uğrunda mübarizə kimi hallar da belə problemlərin nəticəsi olaraq çıxış edir. Müasir dünyada regionlar, ölkələr, şirkətlər arasında gedən rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsi innovativ inkişafın sürətləndiriyi

---

⁸ Əliyev, T.N. Klasterlər: beynəlxalq təcrübə və innovativ inkişaf. (Monoqrafiya). – Bakı: “Elm və Bilik”, 2019, 536 s.

http://economics.com.az/images/fotos/Kitablar/2019/terbiz_klaster.pdf.

⁹ Musayev, A. Gəlir vergisi. Monoqrafiya. /A.Musayev, A.Musayeva, Y.Məmmədov. – Bakı: “ELM və BİLİK” nəşriyyatı – 2020, 176 s.

<http://economics.com.az/images/fotos/Kitablar/2020/gelirvergi.pdf>

¹⁰ Грибанов, Д.В. Инновации и модернизация в жизни, экономике и праве: понятийный аппарат / Д. В. Грибанов // Бизнес, Менеджмент и Право. - 2012. - № 1. С.52-61.

bir dövrdə də özünü göstərməkdədir. ABŞ – Çin, o cümlədən inkişaf etmiş ölkələrə məxsus şirkətlər arasında olan belə rəqabət tədricən ciddi fəsadlar törətməkdədir. Artıq innovativ baxımdan yüksək inkişafı ilə seçilən ölkələr (ABŞ, Qərbi Avropa, Çin, Cənubi Koreya) müxtəlif sahələrdə üstünlüyü əllərində saxlamaq üçün yeni rəqabət vasitələrindən də istifadəyə meyillik göstərirlər. Hətta ölkələrin bu baxımdan bir-birinə qarşı embarqo, məhdudsiyyətlər, maliyyə-ticarət sanksiyalarının tətbiqi kimi hallar genişlənməkdədir.

Müasir dövrümüzdə innovativ inkişaf özünəməxsus fərqli xüsusiyyətləri ilə də diqqəti cəlb edir.¹¹ Müasir dünyada elmtutumlu sənaye və xidmət sahələri qlobal və regional inkişafın əsas təkanverici mənbəyi kimi çıxış edir. Xüsusilə də əksər hallarda ÜDM-də və məşğul olan insanların sayında bu sahələrin payı daim artmaqdadır. Elmtutumlu sənaye və xidmət sahələrinin ABŞ-ın ÜDM-dəki payı 40%-dən, Avstraliya, Böyük Britaniya, Yaponiya və Koreya Respublikasında-30%-dən yüksək olması ilə nəzərə çarpır. Əksər inkişaf etməkdə olan dövlətlərin iqtisadiyyatında da bu sahələrin xüsusi çəkisi davamlı şəkildə artması ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, Çin, Braziliya, Hindistan, Meksika kimi bir sıra ölkələrdə innovativ sənaye sahələrinin ÜDM-dəki payı 20%, Türkiyədə isə 23% təşkil etməsi ilə müşahidə olunur. Cənubi Koreyada yalnız “Samsung” yüksək texnologiyalı şirkətinin ölkə ÜDM-dəki payı 11%-ə yaxındır. Avropada da bu sahədə başlıca inkişaf strategiyaları müəyyən edilmiş, burada Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin də innovativ inkişafı əsaslandırılmışdır.¹²

İnnovativ sahələrdə fəaliyyət göstərən işçilərin strukturunda ali təhsilli şəxslər və elmi kadrlar xüsusilə üstünlük təşkil edir. Yüksək texnologiyalı sahələrdə elmi-tədqiqat və təcürbi konstruktor işlərinə

---

¹¹ Ковалев, Ю.Ю. Инновационный сектор мировой экономики: понятия, концепции, индикаторы развития. М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. 180 с. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/40670/1/978-5-7996-1736-3_2016.pdf

¹² Directorate for Science, Technology and Innovation Committee for Scientific and Technological Policy 2019 EC/OECD Science, Technology and Innovation Policy Survey.

[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/STP\(2019\)17&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/STP(2019)17&docLanguage=En)

çəkilən xərclər iqtisadiyyat və sənayenin digər sahələri üzrə tədqiqatlara yönəldilən vəsaitləri dəfələrlə üstələyir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr arasında ciddi fərqlər mövcuddur. Elm tutumlu və innovativ sahələrdə çalışan işçilərin davamlı və məqsədli ixtisas və bilik artırılması təlimləri diqqət mərkəzində saxlanılır. Müvafiq təlimlərə çəkilən xərclərin payına innovativ investisiyaların nəzərə çarpacaq hissəsi düşür (dünya ÜDM-nin 16%-i). Ölkələr baxımından yanaşdıqda isə bu istiqamətli xərclər ən yüksək göstəriciləri ilə ABŞ (ÜDM-in 23%-i), Böyük Britaniya (21%), Sinqapurda (20%) xüsusilə müşahidə olunur.¹³

Müasir dövrdə istər yüksək texnologiyalı məhsullar, istərsə də müxtəlif intellektual yönümlü xidmətlər üzrə qarşılıqlı ticarət genişlənməkdədir. Müvafiq məhsul və xidmətlərin ixrac və idxal əməliyyatları dörd trilyon ABŞ dollarını keçmişdir. Onların 60%-i yüksək texnologiyalı malların və 40%-i isə intellektual xidmətlərin ticarətinin payına düşməkdədir. Yüksək texnologiyalı məhsullar üzrə ən iri ixracatçı ölkələr kimi Çin, ABŞ, Almaniya, Fransa, Tayvan, Koreya Respublikası, Sinqapurun mövqeyi xüsusilə fərqlənir.¹⁴ Əksər ölkələr innovativ inkişafı dəstəkləmək, elmi-texniki tərəqqinin inkişafını təmin etmək üçün maliyyə-kapital qoyuluşlarının həcmi davamlı olaraq yükəldirlər. Elmi-texniki tərəqqi sahəsində qoyulan kapital qoyuluşlarının səviyyəsi dünyada son iyirmi ildə artması ilə müşahidə olunur. Belə ki, bu yönümlü kapital qoyuluşu xərcləri bu dövrdə iki dəfədən də çox artımı ilə müşahidə olunmuşdur. Müvafiq maliyyə qoyuluşları həm də dövlət investisiya xərcləri baxımından da yüksəlməsi ilə özünü göstərir.¹⁵

“Qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf səviyyəsi və onun qiymətləndirilməsi” adlanan ikinci fəsildə ölkədə qeyri-neft

---

¹³ Science & Engineering Indicators/ Elementary and Secondary Education/ <https://nces.nsf.gov/indicators/states/indicators>.

¹⁴ Ковалев, Ю.Ю. Инновационный сектор мировой экономики: понятия, концепции, индикаторы развития. М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 180 с. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/40670/1/978-5-7996-1736-3_2016.pdf

¹⁵ Глобальный Инновационный Индекс 2019 г.

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_gii_2019_keyfindings.pdf.

sektorunun innovativ inkişafı üçün yaradılan mühit müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunur, qeyri-neft sektorunun müasir inkişaf səviyyəsi təhlil edilir və həmin sektorun innovativ inkişaf vəziyyəti qiymətləndirilir. Azərbaycanda son on ildə iqtisadi inkişafın sürətlənməsi və bu sahədə nəzərə çarpacaq irəliləyişlər aydın şəkildə müşahidə edilməkdədir. Lakin, ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafında hələ ki, yüksək nəticələr əldə olunmamışdır. Qeyri-neft sektoru sahələri üzrə investisiya-kapital yatırımlarında qeyri-bərabərlik müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, 2010-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə kənd təsərrüfatında əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi 21%, tikinti sektorunda 29 dəfə artmışdırsa, nəqliyyat sahəsində bu göstərici 20%, informasiya və rabitə sektoru üzrə isə 14% azalmışdır (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

**Qeyri-neft sektoru üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar
(milyon manat)**

İllər	Sənaye	Kənd təsərrüfatı	Tikinti	Nəqliyyat	İnformasiya və rabitə	Digər sahələr
2010	4276,2	431,0	113,8	2449,1	212,0	2423,6
2015	8499,9	355,4	2123,5	2199,9	335,3	2443,0
2016	9949,8	325,1	2831,8	1392,3	199,4	1074,4
2017	10610,1	617,8	2746,0	1777,7	171,9	1506,8
2018	8497,2	764,4	3721,4	1926,6	441,5	1893,8
2019	9258,0	769,5	3550,4	2190,7	547,1	2223,8
2020	9065,3	520,6	3178,5	2092,6	185,5	2183,6

Mənbə: /<https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Qeyri-neft sektoruuna aid sahələrin tərkibində ən yüksək inkişaf səviyyəsi ilə qeyri-neft sənayesi xüsusilə fərqlənir. Bu sənaye üzrə innovativ yönümlü sahələrin də rolu yüksəlmişdir. Bu dövrdə əcazçılıq məhsullarının həcmi 7 dəfə (7,2 mly. manat), kompüter və digər avadanlıqların istehsalı 1,4 dəfə (75,5 mln. manat), elektrik avadanlıqlarının istehsalı 2,9 dəfə (215,4 mln. manat), maşın və digər avadanlıqların istehsalı isə - 17,2 dəfə (262,1 mln. manat) artımı ilə

diqqəti cəlb etmişdir.¹⁶ Amma belə müsbət dəyişikliklər ilə yanaşı bir vacib məqam xüsusi ilə qeyd ediləlidir: bu da qeyri-neft sənayesində innovativ yönümlü sahələrin xüsusi çəkisi olduqca aşağıdır (5%). Sənaye sahələrində əsas kapitalla yatırılmış investisiyaların həcmi son on ildə artması ilə müşahidə olunub. Son on ildə mədənçıxarma sənayesində əsas kapitalla yatırılmış investisiyaların həcmi 1,9 dəfə artaraq 5,6 milyard manat təşkil etmişdir. Emal sənayesi üzrə bu göstərici 5,2 dəfə yüksəliş və 2,6 milyard manat təşkil etmişdir. Digər sənaye sahələrinə nəzər saldıqda, bu sahədə ciddi dəyişikliklər baş verməmişdir. Ölkəmizin sənayesində əsas kapitalla yatırılmış investisiyaların xüsusi çəkisində mədənçıxarma sənayesinin, əsasən də neft sektorunun payı – 62%, emal sənayesinin – 29%, digər sahələrin isə - 9% təşkil etməsi ilə diqqəti cəlb edir. Bir məqama da xüsusən diqqət yetirmək zəruridir: bu da neft sektoruna və bəzi sənaye sahələrinə yatırılmış iri həcmli investisiyalar dövlət vəsaitləri və dövlət zəmanəti ilə alınan xarici investisiyalardan ibarətdir. Emal sənayesində isə vəziyyət tam fərqliliyi ilə nəzərə çarpır. Bu sahə üzrə hazırədək investisiya qoyuluşlarında əsas rol məhz müəssisələrin özlərinə məxsusdur. Göstərmək lazımdır ki, əgər 2010-cı ildə emal sənayesi sahəsində bir müəssisəyə düşən investisiyaların həcmi - 267155 manat təşkil etmişdirsə, 2020-ci ildə bu göstərici 4 dəfəyə qədər artmaqla 1038170 manata yüksəlmişdir.¹⁷ Belə artım da bu sahədəki müəssisələrin müasir innovativ tələb və standartlara uyğun inkişafı üçün məqəbul hesab olunmur.

Qeyri-neft sektorunda təmsil olunan müəssisə və subyektlərin maliyyə-kredit təminatında ölkə bankları hələ ki, çox zəif iştirak etməkdədir. Bu təşkilatların öz vəsaitləri hesabına müvafiq sektor üzrə verdikləri kreditlərin həcmi ümumi kreditlərin 10%-dən yuxarı deyildir. Qeyri-neft sektorunun, əsasən də qeyri-neft sənayemizin regional inkişafı daim diqqət mərkəzində saxlınmaqdadır. Lakin, bu sektor üzrə iqtisadi göstəricilərinə görə Bakı şəhərinin və bir neçə

---

¹⁶ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları.

<https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

¹⁷ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları.

<https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

iqтisadi rayonun (Abşeron-Xızı, Aran və s.) mövqeyi daha yüksəkliliyi ilə diqqəti cəlb edir (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Regionlar üzrə əsas məhsulun istehsal səviyyəsi (2020, mlrd. manat).

	Sənaye	Kənd təsərrüfatı
Bakı	3	0,1
Naxçıvan	1,1	5,5
Abşeron-Xızı	2,7	0,3
Dağlıq Şirvan	0,1	0,4
Gəncə-Daşkəsən	0,7	0,3
Qarabağ	0,1	0,9
Qazax-Tovuz	0,4	1,1
Quba-Xaçmaz	0,3	0,8
Lənkəran-Astara	0,2	0,8
Mərkəzi Aran	0,6	0,8
Mil-Muğan	0,4	0,8
Şəki-Zaqatala	0,4	0,7
Şərqi Zəngəzur	0,002	0,008
Şirvan-Salyan	0,7	0,6

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Qeyri-neft sənayemizin inkişafında son on ildə yeni bir istiqamət kimi innovativ amillər daha da irəli çəkilməkdədir. Azərbaycanda elm sahələrinin bölgüsündə fəlsəfə doktorluğu elmi dərəcəsi almaq üçün müdafiə edən şəxslərin sayında innovativ sahələrə yaxın istiqamətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Ölkəmizdə son on ildə texnika üzrə - 15, kənd təsərrüfatı üzrə - 12, iqtisadiyyat üzrə isə - 23 şəxs fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası müdafiə edlib, elmi dərəcə almışdır. Bu dövrdə iqtisad elmləri doktorluğu üzrə dissertasiya müdafiə edib, elmi dərəcə alanların sayı 8 dəfə artmaqla, 8 nəfərə çatmışdır. Texnika elmləri sahəsində bu göstərici 2 dəfə artmaqla - 4 nəfər, kənd təsərrüfatı sahələri üzrə isə - 4 dəfə yüksəlməklə 4 nəfər səviyyəsində olmuşdur.¹⁸ Elmi kadr hazırlığı üzrə belə artım meyillərini

¹⁸ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/education/>

ölkəmizin innovativ inkişaf miqyasında bir o qədər də yüksək göstəricilər kimi dəyərləndirmək qeyri-mümkündür. Müvafiq istiqamətlər üzrə elmi kadr və alim hazırlığı, müdafiə edilən dissertasiyaların əksər hissəsi nəzəri xarakter daşıyır. Digər tərəfdən, onların praktik iqtisadiyyat sahələrində, o cümlədən də innovativ inkişaf məqsədləri üçün tətbiqi bir o qədər də yüksək deyildir.

Ölkədə son on ildə elmi-tədqiqatları və belə işləmələri həyata keçirilən təşkilatların sayı 14% azalamqla 127-ə enmişdir. Hazırədək elmi-tədqiqatların başlıca maliyyələşdiricisi kimi dövlət çıxış etməkdədir. Son ildəki dövrdə elm və bu kimi tədqiqatlara büdcədən ayrılan vəsaitlərin həcmi 1,6 dəfə artmaqla 143,6 milyon manat təşkil etmişdir. Elmə ayrılan vəsaitlərin həcmi çox aşağı olmaqla, ÜDM-in 0,2%-ni, büdcə xərclərinin isə 0,5%-ni təşkil edir¹⁹. MDB-də olduğu kimi Azərbaycanda da elm və innovativ yönümlü xərclərin səviyyəsi, həm də onların maliyyələşdirilməsi öz yüksək inkişafı ilə müşahidə edilmir. Bütün bunlara baxmayaraq, son on ildə müxtəlif mənbələr hesabına elmi-tədqiqatlara və bu tip işləmələrə çəkilən daxili xərclərin həcmi 1,7 dəfə yüksəlmişdir (163 mly. manat). Ölkədə fəaliyyət göstərən bir elmi-tədqiqat ilə məşğul olan təşkilata düşən maliyyələşmə və burada istifadə olunmaqda olan avadanlıq və digər əsas vəsaitlərin dəyəri yüksəkliyi ilə seçilmir. Hazırda bir belə tədqiqat müəssisəsinə müxtəlif mənbələr də nəzərə alınmaqla düşən maliyyələşmə səviyyəsi – 1,3 milyon manat, burada istifadə olunmaqda olan avadanlıqların və əsas fondların dəyəri də elə - 1,3 milyon manatı keçmir.²⁰ Bu göstəricilər də yeni məhsul istehsalı və innovativ inkişaf üçün həmin təşkilatların güclü potensialı olmadığını bir daha sübut edir. Bu kimi sahələrdə fəaliyyət göstərən heyyyətin tərkibində son on ildə elmi tədqiqatçıların xüsusi çəkisi - 70%-dən yuxarı olması ilə nəzərə çarpmaqdadır. Həmçinin, bu sahədə çalışanların 60%-i dövlət sektorunda, 36%-i ali təhsil müəssisələrində, yalnız 4%-i özəl sektorda fəaliyyət göstərir. Dövlət sektorunda və ali təhsil müəssisələrində çalışan tədqiqatçıların, alimlərin çox hissəsinin

---

¹⁹ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/education/>

²⁰ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/education/>

fəaliyyətində ictimai, humanitar istiqamətlər üstünlük təşkil edir. Biləvasitə müasir tələblərə uyğun, elmitutumlu məhsul istehsalı və innovativ yönümlü fəaliyyət ilə məşğul olan tədqiqatçıların sayı ölkəmizdə hələ ki, çox aşağıdır. Hazırda isə, özəl sektorda fəaliyyət göstərməkdə olan elmi, tədqiqatçı və digər peşəkar kadr heyyyətinin aşağı səviyyəsi də (4%) heç də qaneedici sayıla bilməz. Son on ildə yerinə yetirilmiş tətbiqi tədqiqatların və işlərin həcmi iki dəfə azalamqla 10,1 milyon manat təşkil etmişdir. Bütün yerinə yetirilmiş elmi və digər tədqiqat istiqamətli işlərin artımında inkişaf məqamları bəzi müsbət qarşılıqlansa da, lakin burada bəzi mühüm amillərə xüsusi diqqət yetirmək məqsəduyğundur:

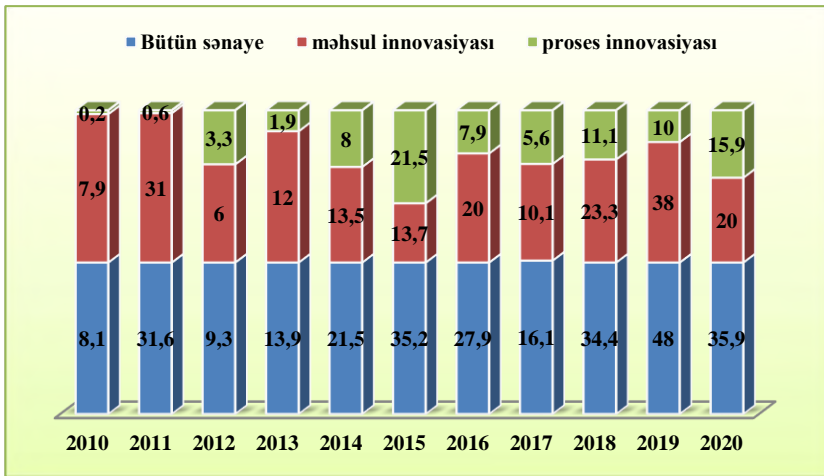
- ⇒ Birincisi, ölkədə hazırədək yerinə yetirilmiş elmi və digər bu kimi tədqiqat araşdırmalarının həcmi istər inkişaf edən, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələr ilə müqayisədə çox aşağı səviyyədədir;
- ⇒ İkincisi, belə tədqiqat və araşdırmaların tərkibində fundamental, daha dəqiq ifadə etsək nəzəri işlərin payı - 60%-ə yaxın olmaqla, daha yüksəkdir;
- ⇒ Üçüncüsü, burada elmi məhsul yarada bilən və innovativ yönümlü tədqiqat işlərinin həcmi 23% təşkil etməklə, hələ ki, yüksək səviyyəsi ilə nəzərə çarpmır;
- ⇒ Dördüncüsü isə, son on ildəki dövrdə ölkədə yerinə yetirilmiş bütün tətbiqi tədqiqatların və araşdırma işlərinin həcmi iki dəfə azalmışdır.

Azərbaycanda son on ildə əhəmiyyətli dəyişikliklər olunmuş və yaxud da yeni tətbiq edilmiş məhsulların həcmində 2,7 dəfə artın baş vermiş, onların dəyəri 11,8 milyon manata çatmışdır. İnnovativ məhsul hesab oluna bilən (əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalan və ya yeni tətbiq olunan) belə məhsulların ÜDM-dəki payı - 0,02%, qeyri-ÜDM-də isə - 0,03% səviyyəsinə malikdir. Digər tərəfdən isə, həmin tip məhsulların ümumən sənaye məhsulundakı payı da çox kiçik olmaqla - 0,03% təşkil edir.²¹ Ölkədə təkmilləşdirilmiş məhsulların həcmində də son on ildə bəzi yüksəliş meyilləri müşahidə

---

²¹Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

edilib. Son on ildə belə istiqamətli məhsulların həcmi 8 dəfə artmış, onların həcmi - 16,8 milyon manata çatmışdır. Bu tip innovativ məhsulların istehsalı da ölkə baxımından çox kiçik səviyyədə hesab olunur. Çünki, təkmilləşdirilmiş hesab edilən məhsulların ÜDM-dəki payı 0,02%, qeyri-neft ÜDM-dəki 0,04%, ümumi sənaye məhsullarındakı isə - 0,04% təşkil etməsi müşahidə olunmaqdadır.²² Sənayedə innovasiyaların tiplərinə görə texnoloji innovasiyalara yönəldilmiş xərclərin inkişaf səviyyəsində fərqliliklər aydın şəkildə özünü göstərməkdədir. Son on ildə məhsul innovasiyalarına yönəldilən xərclər daha yüksək çəkisi ilə müşahidə olunub. Son on ildə belə tip innovasiyalara yönəldilmiş xərclərin həcmi 2,5 dəfə artmaqla - 20 milyon manat olmuşdur. Həmin dövr ərzində proses innovasiyalarına xərclənən vəsaitlər isə, 80 dəfə yüksəlməklə 15,9 milyon manat təşkil etmişdir.²³ (şəkil 1).

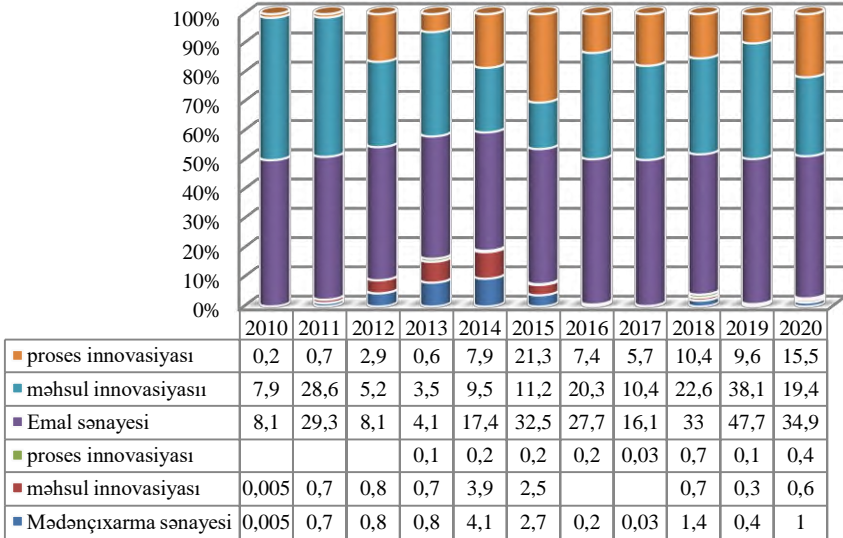
Şəkil 1. İnnovasiyaların tipləri baxımından sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin inkişaf dinamikası (milyon manat).

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

²² Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

²³ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

Sənaye sektorunda innovasiyaların tiplərinə görə texnoloji innovasiyalara (məhsul və proses innovasiyası) çəkilən xərclərin 97%-i emal sənayesinin, yalnız 3%-i isə mədəncixarma sənayesinin payına düşmüşdür (şəkil 2).

Şəkil 2. Mədəncixarma və emal sənayələrində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin inkişaf səviyyəsi (milyon manat).

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

Azərbaycanda innovativ-texnoloji xərclərin həcmnin bir o qədər də yüksək olmamasına baxmayaraq, digər vacib xərclərin səviyyəsi də aşağı olması ilə nəzərə çarpmaqdadır. Son on ildə yeni məhsul (xidmət) proseslərin tətbiqi və işlənməsi xərclərinin həcmi 2,8 dəfə artaraq - 7 milyon manat təşkil etmişdir. Bu dövrdə texnoloji innovasiyalar ilə bağlı maşın və avadanlıq alınması xərcləri 3 dəfə artaraq - 15,3 milyon manat, yeni texnologiyalar alınması xərcləri 3,4 dəfə artaq - 1,8 milyon manat, yeni proqram təminatının alınması xərcləri 100 dəfədən çox artaq - 8,5 milyon manat, yeni məhsul istehsalı üzrə layihələndirmə və digər xərclər (müasir xidmət və metod tətbiqi) 10 dəfə artaraq - 3 milyon manat səviyyəsində olmuşdur. Ancaq, yeni məhsul və proses texnologiyalarının istehsal xərcləri ilə

bağlı qeyd edildiyi kimi vacib olan digər xərclərin həcmi müqayisə edilən dövrdə 20 dəfədən çox artsa da, bu göstərici çox kiçik səviyyədə, yəni - 2,1 milyon manat təşkil edib.²⁴ Təbii ki, müasir marketing - tədqiqat, elmi-işləmə, peşəkar kadr hazırlığı, rekalm və digər xərclərin çox kiçik səviyyədə qalması ölkəmizdə daxili və xarici bazarlara çıxarılacaq yeni innovasiya məhsullarının istehsalının təşkilni qeyri-mümkünləşdirir.

Dissertasiya işinin **üçüncü fəsl** **“Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf yolları”** adlanır. Bu fəsildə innovativ inkişafın təmin edilməsi ilə bağlı strateji yanaşmanın müəyyən olunması zərurətləri əsaslandırılır, ölkədə innovativ inkişaf siyasətinin hazırlanması və qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafının əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı əsaslandırılmış baxışlar irəli sürülür. Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın innovativlik əsasında qurulması artıq bir zərurət olaraq müəyyən edilməlidir. İşğaldan azad olunan ərazilərimizin tam və köklü şəkildə yenidən qurulması, burada formalaşdırılacaq iqtisadiyyatın innovativ əsaslarda təşkili bu sahədə strateji yanaşmanın olmasını zəruriləşdirir. Qeyri-neft sektorumuzun innovativ inkişafı ilk növbədə bu sahədə mühüm olan strateji istiqamətlərin, onların məqsəd və vəzifələrinin daha aydın çalarlılığı ilə müəyyənləşdirilməsini zəruri edir. Beynəlxalq inkişafın meyilləri və çağırışları diqqət mərkəzində saxlanılmaqla, ölkəmiz üçün innovativ inkişafı təmin edən strategiyanın hazırlanması vacib hesab edilməlidir. Belə mühüm strateji sənəddə elm və innovativ yönümlü istehsalın (xidmətin) təşkili, yüksək ixtisaslı və elmi kadr hazırlığı, bilik iqtisadiyyatına keçid, beynəlxalq əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və digər istiqamətlərin öz əksini tapması zəruridir. Ölkəmizin innovativ inkişaf strategiyası – biləvasitə müxtəlif (orta, perspektiv) dövrlülmüyü özündə ehtiva etməlidir. İnnovativ inkişafa əsaslanacaq - qeyri-neft sektorumuz yalnız yeni və müasir sahələrin inkişafını özündə təcəssüm etməməlidir. O, həm də ənənəvi sahələrin inkişafına yönəlməklə, onların fəaliyyətlərinin dəyşəcək tələb-təsisrlərə uyğunlaşması ilə də əlaqəli olmalıdır.

---

²⁴ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>.

Ölkəmizdə innovativ inkişaf üzrə strategiyanın hazırlanması həm də bu baxımdan keçiriləcək islahatların və iqtisadi inkişafımızın nəticələrini qiymətləndirməyi əsaslandırır. Ölkəmizin innovativ inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilərkən, buradakı məqsəd və vəzifələrin müəyyəni yalnız müasir şəraitdəki meyil və dəyişkənliklər ilə əlaqələndirilməməlidir. Xüsusilə də orta və uzunmüddətə hədəflənmiş dövrlərdə ölkəmizinin inkişaf səviyyəsi, mövcud resurs və potensiallarında baş verə biləcək dəyişikliklər, dünyada gedəcək proseslərdə əsas göstərilməlidir. Azərbaycanın innovativ inkişaf strategiyasının məqsədləri aydın müəyyən olunmalıdır (bu sahədə tənzimlənmə sisteminin təşkili; innovativ inkişafın təmini üzrə hüquqi bazanın yaradılması; innovativ inkişafı ilə bağlı - vahid dövlət siyasətinin müəyyən olunması və s.).

Birincisi, belə vacib strategiyanın hazırlanması və icrasında bir sıra variantlar və ona uyğun ssenarilərin tərtib olunması məqsəduyğun hesab olunur.

İkincisi, müvafiq strategiya icra dövrləri və bu dövrlərə xas istiqamətlər, tədbirlər üzrə tərtib edilməlidir.

Belə yanaşma innovativ inkişafın uzunmüddətli dövr ərzindəki inkişaf meyillərini proqnozlaşdırmağa, zərurət yarandıqca isə bu sahədə vacib əlavə və dəyişikliklər edilməsinə imkanlar yaradar. İnnovativ inkişaf üzrə ssenarili yanaşma öz müxtəlifliyi ilə fərqlənsə də, lakin bu ssenarilər sonda ölkə üçün ən məqbul hesab olunacaq seçimə və onun icra səviyyəsinin tamlıqla həyata keçirilməsinə əsaslanmalıdır. İnnovativ inkişaf strategiyasında müxtəlif variantlı seçim kimi müasir təcrübədə tətbiq edilən ssenarilərə baxmaq da mümkündür.

Azərbaycanın əsaslandırılmış innovativ inkişaf siyasətinin öz konkretliliyi ilə müəyyən edilməsi vacibdir. Belə siyasətin hazırlanmasında vahid yanaşmanın olması və onun elmi və praktik baxımından əsaslandırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnnovativ inkişaf üzrə siyasət konsepsiyasının əsaslarını belə şəkildə ifadə etmək düzgün olar:

- ⇒ İnnovativ inkişaf siyasətinin dövlətimizin iqtisadi və sosial siyasətlərinin tərkib hissəsi kimi çıxış etməsi;
- ⇒ Ölkədə innovasiya və elm yönümlü fəaliyyətlərin inkişaf istiqamətlərinin müəyyən olunması;

- ⇒ İqtisadiyyatın və o cümlədən qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafı üzrə dəstəkverici tədbirlərin konkretləşdirilməsi;
- ⇒ İnnovativ və elm tutumlu məhsulların (xidmətlərin) istehsalının təşkili;
- ⇒ İnnovativ inkişafın məqsəd, vəzifə və mexanizmlərinin əsaslandırılması;
- ⇒ Mövcud innovativ və elmi potensialların səfərbər edilib, istifadəsi.

İnnovativ inkişaf siyasəti - müasir tələblərlə səsleşən vahid-millî innovasiya sisteminin yaradılmasında əsas rollardan birini oynamalıdır. Qeyri-neft sektorumuzun bu baxımdan inkişafı buraya aid sahələrin innovativ inkişafının istiqamətlərini müəyyən etməklə, onların vahid dövlət siyasəti ətrafında birləşməsinə nail olmalıdır. Bu siyasət özəl sektora daxil olan subyektlərin elmi-tədqiqat və innovativ istiqamətli araşdırmalarına dəstək verməli, onların yeni məhsulun istehsalındakı mühitini daha da yaxşılaşdırmalıdır.

İnnovativ siyasətin icrası bu sahədə yerinə yetiriləcək tədbirlərin istiqamətləri ilə əlaqələndirilməlidir. İnnovativ inkişaf siyasətində qeyri-neft sektorumuza xüsusi yanaşma müəyyən olunmalıdır. İnnovativ inkişaf siyasətinin əsas məqsədində bu kimi konseptual müddəaların öz əksini tapması zəruridir: iqtisadiyyatın innovativ inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi; innovativ inkişafın sosial və ictimai həyatda formalaşmasının təmin edilməsi; elm və innovativ məhsulların istehsalına və ixracına təsir istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi. İnnovativ inkişaf siyasətinin vəzifələrinə bu kimi məqamları aid etmək düzgün olar:

- Milli maraqlar nəzərə alınmaqla dövlət, biznes və elm-təhsil sahələrindəki qurumlar arasında səmərəli əməkdaşlıq əlaqələrinin təşkili;
- Ölkədə vahid innovativ inkişaf sisteminin yaradılması və inkişafı;
- İqtisadi və sosial sahələrdə innovativ inkişafı sürətləndirəcək lahiyələrin icrası üzrə dəstək mexanizmlərinin müəyyən edilməsi;
- Ölkədə istehsal ediləcək məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması və ixracı üzrə zəruri tədbirlərin müəyyən olunması;

- Ölkədə innovativ inkişafı sürətləndirəcək müasir infrastruktur sisteminin yaradılması və s.

İnnovativ inkişaf siyasətində dövlət büdcəsi və büdcədən kənar fondların imkan və resurslarından istifadəyə xüsusi yanaşma olmalıdır. İnnovativ inkişaf siyasətinin regional aspektlərinə diqqətin artırılması vacibdir. İnnovativ inkişaf siyasətinin icra mexanizmlərinin müəyyən olunması məsələsi də öz vacibliyi ilə həllini tapmalıdır.

Ölkə iqtisadiyyatının ixrac modelinin tədricən xammal yönümlülükdən innovativ inkişaf modelinə əsasən qurulması üzrə tədbirlərin genişləndirilməsinə ehtiyac vardır. İnnovativ inkişafın sürətlənməsi bu tip vacib məsələlərin həllini gündəmə gətirməlidir:

- ⇒ Ölkədə global rəqabətlə ayaqlaşan milli innovativ sistemin yaradılması;
- ⇒ Daxili bazarda ilk növbədə innovativ inkişafa uyğun sistemin və mühitin təşkili (texnoloji inkişaf, elm və innovasiya yönümlü məhsul istehsalı, təkmil idarəetmə, marketinq);
- ⇒ Müasir biliklərin təhsil sistemlərində geniş tədrisi və bu baxımdan zəruri praktik təcürbələrin aşılınması;
- ⇒ Elm və tədris müəssisələrində innovativ tədqiqatların genişləndirilməsi və onların nəticələrinin müxtəlif bazarlara çıxışının təmini və s.

Ölkəmizin innovativ inkişaf istiqamətlərinin belə hədəf nəticələri ilə əlaqələndirilməsi daha məqsədəuyğun olar:

- ❖ Əmək məhsuldarlığının müasir innovativ və texnoloji imkanlar əsasında yüksəldilməsi;
- ❖ İnsanların həyat səviyyəsinin və intellektual inkişafının təmini;
- ❖ Əmək fəaliyyətinin yeni biliklər və təcürbə əsasında davamlı təkmilləşdirilməsi;
- ❖ İnnovativ və elm tutumlu iş yerlərinin açılmasının genişlənməsi s.

Uzunmüddətli inkişaf (iqtisadi və sosial) üzrə mövud konseptual baxışları və hədəfləri əsas götürərək, innovativ inkişafın stimullaşdırılmasında bu kimi məqamlara diqqətin artırılması əhəmiyyətli olar:

- Ölkə və regionlar səviyyəsində innovativ inkişaf ilə bağlı stimullaşdırıcı mexanizmlərin müəyyən edilməsi;

- İnnovativ və elmi-paktik nəticələrə yönəlmiş sahələrdə əlverişli iqtisadi və hüquqi mühitin formalaşdırılması;
- İnnovativ sahələrdə müasir infrastrukturun yaradılmasına dəstəyin artırılması;
- İnnovativ fəaliyyətin stimullaşdırılması, dəstəklənməsi, intellektual mülkiyyətin nəticələrinin bazar yönümlülüyunün yüksəldilməsi üzrə sistemli yanaşmanın tətbiq olunması.

Ölkəmizdə innovativ inkişaf və fəaliyyət üzrə stimullaşdırıcı tədbirlər və dəstək sistemi bu yönümlü fəaliyyətdəki təssərüfat subyektlərini tam əhatə etməlidir. Belə dəstək və stimullaşdırıcı tədbirlərdə dövlətin rolu daha fəallığı ilə seçilməlidir. Müvafiq tədbirlərə dövlət səviyyəsində həm inzibati-iqtisadi, həm də hüquqi müstəvidə olanlar daxil edilə bilər. Dövlət səviyyəsindəki iqtisadi tədbirlər kimi vergi, gömrük, kredit-investisiya sahələri üzrə güzəştlər, müəyyən müddətli azadolmaların tətbiqinin məqsədli və təyinatı üzrə geniş təbiiq daha əhəmiyyət kəsb edər. İqtisadiyyatımızın innovativ inkişaf məqsədləri üçün vergi güzəştləri hərtərəfli və əsaslandırılmış tətbiq edilməli və onlara aşağıdakılar aid olunmalıdır:

- Perioritetlik və əhəmiyyətlik kəsb edə bilən istiqamət və sahələr baxımından həyata keçiriləcək tədqiqatların stimullaşdırılması;
- İnnovativ proqram və layihələrin təşviqi, tətbiqi üzrə stimullaşdırma;
- İnnovativ və elmi potensialın təşkili və infrastrukturu ilə bağlı güzəştlərin təbiiqi;
- İnnovasiya təyinatlı elmi və marketinq istiqamətli tədqiqatların aparılması üzrə stimullaşdırma və dəstək tədbirləri;
- Elmi tədqiqat və ali məktəblərin innovativ lahiyyələrinin dəstəklənməsi və stimullaşdırılması.

Azərbaycanın innovativ inkişafı bu sahədə perioritetlərin (istiqamətliyin) müəyyən olunmasını aktuallaşdırır (nanotexnologiya və sistemlər sənayesinin inkişafı; az material və fond tutumlu sahələrin elm və innovativ tutumlu sahələrə transformasiyasının sürətlənməsi; rəqəmsal xidmət sektorunun inkişafının təmini; yerli müəssisələrin xarici bazarlarda mövqe və reytinginin yüksəldilməsi və s.).

Elmi və innovativ yönümlü müəssisələrə (subyektlərə) vergilər və

digər sahələrdəki güzəştlərin tətbiqi sistemli və əsaslandırılmış meyyarlar üzrə həyata keçirilməlidir. Belə subyektlər müəyyən olunarkən, onların innovativ və elmyönümlü fəaliyyətinin və nəticələrinin olması rəsmiləşdirilməlidir. Subyektlərə vergi yönümlü və digər güzəştlər tətbiq etmək üçün uçot-reyestr sistemi formalaşdırılarkən onların bu istiqamətdəki istər kəmiyyət, isərsə də keyfiyyət göstəricilərinin nəzərə alınması vacib hesab olunmalıdır. Belə yanaşma həqiqətən də əsil innovativ fəaliyyəti ilə seçiləcək subyektlərin müəyyən olunması və onların sitmullaşdırılması kimi məsələlərin vaxtında həllinə səbəb olar. İnnovativ inkişafın sürətlənməsinə stimullaşdırıcı təsir etmək üçün bu fəaliyyət sahələrində həvəsləndirmə obyektlərinin düzgün seçimi də önəmli hesab olunur. Yəni, belə obyektlərin təsnifatının mahiyyət və məqsədləri baxımdan belə şəkildə təsnifləşdirilməsi daha zəruridir:

- ❖ Biləvasitə və dolayı yolla elmi-işləmə və innovativ fəaliyyətlə çalışan müəssisələr;
- ❖ İnnovativ fəaliyyət yönümlü subyektlərin müvafiq qrupları (fəaliyyət istiqamətinə, yerləşmiş ərazi xüsusiyyətlərinə, xüsusi vergi rejimi tətbiq edilməli innovativ subyektlərə görə və s.);
- ❖ İnnovativ və elmi fəaliyyətin ən vacib sahələrinin inkişafını həyata keçirəcək subyektlər;
- ❖ İnnovativ subyektlərin əmlakının fəaliyyət baxımından növləri (elmi və innovativ, texnoloji və yeni məhsul-xidmət fəaliyyətinə cəlb olunan əsas vəsaitlər) və s.

İnnovativ inkişafın təmin olunma istiqamətlərindən biri kimi də: dövlət - özəl sektor və elm-təhsil sisteminin sıx əməkdaşlığı olmalıdır, bu sahədə birgə fəaliyyətin istiqamətləri müəyyən edilməlidir. Ölkəmizdə mövcud əməkdaşlıq sisteminin hüquqi və iqtisadi mexanizmlərinin yaradılması zəruridir. İnnovativ inkişaf baxımından dövlət - özəl sektor – elm-təhsil sistemləri arsındakı əməkdaşlığın müasir hüquqi əsaslarının hazırlanması da zəruridir. Belə əsaslar ilk növbədə müqavilə - hüquqi müstəvidə həyata keçirilə bilər. Tətbiqi geniş mənada nəzərdə tutulan belə qarşılıqlı əməkdaşlıq müqavilələri – iştirakçı tərəflərin həm iqtisadi, maliyyə maraqlarını, həm də maddi-sosial təminatını müəyyən etməlidir. Əsasən də bu kimi müqavilələrdə tərəflərin vəzifə və öhdəlikləri, icra ediləcək işlərin və ya həyata

keçiriləcək fəaliyyətin məqsəd istiqamətləri, əldə ediləcək nəticələrin faydaları öz konkretliliyi ilə əksini tapmalıdır. İnnovativ inkişafın səviyyəsini ölkə səviyyəsində dəyərləndirmək üçün zəruri göstəricilər sistemindən istifadə edilməsi əhəmiyyətli olar (innovativ inkişaf sahəsində dövlət maliyyələşməsinin həcmi; innovativ inkişaf sahələrinin ÜDM (qeyri-neft ÜDM)-də payı; müxtəlif mənbələr üzrə innovativ və elmi inkişaf üzrə investisiyaların yatırımlarının səviyyəsi; innovativ və elm tutumlu məhsul (xidmət) istehsalının həcmi; innovativ və elm tutumlu məhsulların (xidmətlərin) ixracda payı və s.).

Dissertasiyanın **Nəticə** bölməsində tədqiqatın mahiyyətindən irəli gələn elmi-təcrübi əhəmiyyətə malik təklif və tövsiyələr yer almışdır:

1. İnnovativ inkişaf ilə bağlı araşdırmalar belə nəticəyə gəlmək imkanı yaradır: innovativ inkişaf anlayışı biləvasitə innovasiya nəzəriyyəsinin əsaslarına bağlanır. İnnovativ inkişaf innovasiya prosesinin kommersiya tətbiqini nəzərdə özündə ehtiva edir. İnnovasiya servisi MDB ölkələri kimi Azərbaycanda da lazımı inkişaf səviyyəsinə çatmamışdır. Müasir dünyada elm yönümlü innovativ xidmətlərə olan tələbatın yüksəlməsi Azərbaycanda da bu sahədə ciddi inkişafın olmasını ön plana çəkməkdədir.

2. Müasir dövrdə istər yüksək texnologiyalı məhsullar, istərsə də müxtəlif intellektual yönümlü xidmətlər üzrə qarşılıqlı ticarət genişlənməkdədir. Müvafiq məhsul və xidmətlərin ixrac və idxal əməliyyatları dörd trilyon ABŞ dollarını keçmişdir. Azərbaycanda innovativ iqtisadiyyatın yaradılması üçün elm və istehsal arasındakı əlaqələr gücləndirilməli, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatına müvafiq aparılması üçün zəruri mexanizmlər yaradılmalıdır.

3. Azərbaycanda son on ildə əsas fondların dəyərində və əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların artım baş versədə, bu daha çox mədənçıxarma sənayesində özünü göstərmişdir. Ölkənin sənaye sahələrində innovativ yönümlü inkişaf artıq az da olsa müşahidə olunur (əcazçılıq, kompüter və digər avadanlıqlar istehsalı, elektrik avadanlıqlar istehsalı və s. Dövlət xətti ilə qeyri-neft sektorunun güzəştli kredit təminatı həyata keçirilsə də bu kreditlərin bölgüsündə öz yüksək payı ilə Aran, Abşeron, Bakı, Quba-Xaçmaz və Gəncə-Qazax regionları xüsusilə seçilir.

4. Ölkədə qeyri-neft sektorunun, əsasən də qeyri-neft sənayesinin regional inkişafı da daim diqqət mərkəzində saxlanılmaqdadır. Ölkənin iqtisadi rayonlarının inkişafı baxımdan bu istiqamətdə fərqliliklər müşahidə olunmaqdadır. Ölkənin innovativ inkişaf strategiyasının hazırlanması zərurəti yaranmışdır. Azərbaycanın innovativ inkişaf strategiyası orta və uzunmüddətli dövrləri özündə ehtiva etməlidir. İnnovativ fəaliyyətin stimullaşdırılması və sahədə zəruri olan mexanizmlərin tətbiqi tarif, gömrük, vergi və antiinhisar yönümlü tənzimləyici tədbirlərin kompleks istifadəsini əsaslandırır.

5. Aparılan araşdırmalardan və ölkədə innovativ inkişaf sahəsindəki yaranmış vəziyyətdən çıxış edərək Azərbaycanda innovativ inkişaf sahəsində GZİT (güclü, zəif, imkanlar və təhliklər) təhlilini hazırlamaq mümkündür. Ölkənin innovativ inkişaf siyasəti öz konkretliliyi ilə müəyyən edilməlidir. Sosial-iqtisadi inkişafını müəyyən edəcək innovativ inkişaf üzrə vahid və əsaslandırılmış siyasətin hazırlanması daha məqsədəuyğun olar. İnnovativ inkişaf siyasətinin əsasında elm və innovativ tutumlu məhsul (xidmət) istehsalının sürətləndirilməsi və stimullaşdırılması, yüksək texnologiyaların geniş tətbiqi və tədricən belə texnologiyaların istehsalı kimi müdəalar öz yerini tapmalıdır.

6. İnnovativ siyasətin həyata keçirilməsi bu sahədə yerinə yetiriləcək tədbirlərin istiqamətləri ilə əlqələndirilməlidir. Belə silsilə tədbirlər ölkədə qəbul olunan bir sıra yol xəritəsində, proqramlara və digər konseptual sənədlərdə də öz əksini müəyyən şəkildə tapmaqdadır. Ölkə iqtisadiyyatının ixrac modelinin tədricən xammaldan innovativ inkişaf inkişaf modelinə əsasən qurulması üzrə geniş tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. İnnovativ inkişaf ilə bağlı vergi sistemində stimullaşdırıcı dəstək mexanizmlərinin tətbiqi və təkmilləşdirilməsi vergi ödəyicilərinin fəaliyyət sahəsi və xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tətbiq olunmalıdır.

7. İnnovativ inkişafın sürətlənməsinə stimullaşdırıcı təsir etmək üçün bu fəaliyyət sahələrində həvəsləndirmə obyektlərinin düzgün seçimi də önəmli hesab olunur. İnnovativ inkişafa nail olunmasının əsas istiqamətlərindən biri də dövlət - özəl sektor və elm, təhsil sisteminin sıx əməkdaşlığı, bu sahədə birgə fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən edilməsi olmalıdır.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Ağayev, Y.A. Müasir müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin innovativ inkişafının əsasları. // - Bakı: Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Kooperasiya elmi-praktiki jurnal, №3 (54)-2019. S.100-105. www.aku.edu.az

2. Ağayev, Y.A. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafının əsasları. // - Bakı: AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı. 2020, №4. s.71-76. http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2020_4/9.Yusif.pdf.

3. Ağayev, Y.A. Müasir dövrdə qeyri-neft sənayesinin innovativ inkişafının əsasları. // - Bakı: Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Kooperasiya elmi-praktiki jurnal, №4 (63)-2021. S.91-100. www.aku.edu.az.

4. Ağayev, Y.A. Müasir təcrübədə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması xüsusiyyətləri. // - Bakı: AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı. 2021, №1. s.150-158. http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2021_1/17.Yusif.pdf.

5. Агаев, Ю.А. Особенности инновационного развития нефтегазового сектора в Азербайджане. // - Москва: – Экономические Науки. 2021. № 11 (204). с.194-198. https://ecsn.ru/files/pdf/202111/202111_194.pdf.

6. Y.Ağayev. İnnovasiya sahəsində beynəlxalq təcrübə və onun ölkədə tətbiqi istiqamətləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Elmi-Tədqiqat və Statistik İnnovasiyalar Mərkəzi. “İqtisadi və statistik tədqiqatlarda innovasiyaların tətbiqi”. Elmi-Praktiki Konfransın materialları. Bakı, 22.11.2019. s.66-71.

7. Агаев Ю.А. Развитие информационно – коммуникационных технологий в Азербайджане. Белкоопсоюз Учреждение Образования, Белорусский Торговое Экономический Университет Потребительской Кооперации. “Экономико – правовые перспективы развития общества, государства и потребительской кооперации”. Сборник Научных Статей III Международной Научно-Практической Интернет Конференции.

Гомель Торговое Экономический Университет Потребительской Кооперации. 31 март 2021. с 81-84.

8. Ağayev Y.A. Müasir şəraitdə müəssisə və təsərrüfatlarda innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətləri. “Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XXIII Respublika Elmi-Praktik Konfarns”ının materialları. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Bakı, 2019. s. 234-236.

9. Ağayev Y.A. Ölkədə qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf mühitinin yaradılması. // - Bakı: AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı. 2021, № 4. s. 209-217. http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2021_4/25.Yusif.pdf

Dissertasiyanın müdafiəsi 14 iyun 2023-cü il tarixində saat 14:00-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.46 Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin birgə Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1106, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Nəcəf Nərimanov küçəsi, 93.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin rəsmi internet saytında (www.aku.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 13 may 2023-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 11 may 2023-cü il

Kağızın formatı: 60 x 84 1/16

Həcm: 45704 işarə

Tiraj: 100